

Alexandre Miquel Novajra

Professor d'Antropologia Social de la Universitat de les Illes Balears

Relacionar els conceptes de migració i el d'identitat és quelcom habitual; fer-ho bé, és menys freqüent. Si ens centram en les declaracions políticament correctes i, doncs, buides i escassament intel·ligents, la immigració és canvi desitjat, renovació, sang revifada i modernitat creixent. Si, pel contrari, observem les manifestacions més lligades a la protecció d'una pretesa puresa cultural i social, se sol preferir que el immigrants just arribin a ser convidats econòmics (els *gasterbaiter* alemanys, per exemple) i, millor encara, que romanguin en els països emissors; això sí, ben atesos en termes de subvencions, reduccions de deutes externs i, fonamentalment, educació. Totes dues posicions manquen del més mínim grau d'aterratge en la realitat; però la segona, almenys, sol tenir més elements de sinceritat.

IDENTITAT I MOVIMENTS POBLACIONALS

La idea d'identitat s'ha posat de moda; sempre es posa de moda. I justament en aquesta contradicció entre allò passatger (la moda) i la continuïtat (el sempre) resideix la seva enorme utilitat significadora. De fet, la identitat és el mecanisme universal mitjançant el qual els pobles, els diversos grups humans, constitueixen una imatge diferencial i, doncs, col·lectiva, envers els altres. Es presenta com una essència, com a una perenne igualtat. Gairebé tots els noms que les agru-

pacions humanes s'assignen, poden ser traduïts per "éssers humans" en clara exclusió dels altres com a tals; o, si més no, com a màxims representants de la humanitat. Es parla molt de l'eurocentrisme, de la imposició del model blanc centroeuropeu com a signe inequívoc de la civilització; però entre els *ianomami* amazònics, els *kung-shan* boiximans, els *inuit* (esquimals) o els *bororo* del Brasil, la cosa no difereix excessivament.

Tan universals com la identitat són els moviments de població: d'entrada, de sortida dels espais; de desaparició, de repoblament, de sincrasi (barreja de més propostes culturals), d'anul·lació, de minorització (com diuen els sociolingüistes). També, indubtablement, de profunds canvis interns. Per consegüent, vénen a demostrar la futilitat de la pretesió identitària: constants variacions dels grups humans, de les normes, dels llenguatges de relació, dels idiomes, de les institucions; també, per què no, dels conceptes de bé i de mal, d'oportú i d'inconvenient.

Això no obstant, podem comprovar que la retroalimentació entre ambdós processos és constant. De fet, el reviscolament d'un sol ser resultat de l'altre. Un antropòleg tan innovador i tan discutit com Clifford Geertz va arribar a afirmar que «la cultura és un invent de la modernitat més immediata». Dit d'una altra manera, l'interès per la cultura entesa com qui i com som, neix de la comparació amb altres cultures i de la necessitat de remarcar-hi les diferències. La solitud o el predomini indiscutible no generen pors a perdre allò que, al capdavall, no és altra cosa que la quotidianitat. I, qui es preocupa del que succeeix normalment,

cada dia, sense que ningú no se n'hagi d'encarregar? Imagini's, per exemple, una reivindicació lingüística en una situació "prebàbel·lica": si només hi ha un idioma, no existeix l'idioma: és, ens articula, pensam mitjançant les seves regles i punt.

MIGRACIÓ, IDENTITAT I HISTORICITAT

Un altre dels errors, cada cop més freqüent, és parlar dels fenòmens socials com si tinguessin lloc al marge de les persones concretes que els protagonitzen i, doncs, fora de la història. És cert que cal establir models, sistemes de classificació que ens permetin la comparació i l'anàlisi; però també hem de seguir l'assenyada recomanació de Max Weber (que, tot i les lectures esbiaixades de Parsons, coincideix amb les de Marx i Engels) que la història sempre ens mostra fets individuals i irrepetibles i que, per consegüent, tot esdevinent s'ha de contextualitzar per tenir sentit i significació. A més a més, des d'una perspectiva expositiva no fer-ho ens duria justament al si de la paradoxa que acabam de palesar: la identificació identitària com a disseccament del temps.

Per això propòs introduir la historicitat, que no només és la contextualització dins un període determinat, amb unes correlacions socials i culturals específiques, sinó la dotació del caràcter contradictori, mòbil, dialèctic de tot fenomen. Pel que fa específicament al motiu que ens reuneix aquí, propòs:

a) Analitzar els conceptes de migració i d'identitat en l'actualitat, en el primer any del tercer mil·lenni de l'era cristiana, centrant-nos en la relació que s'estableix entre els països centrals de les societats capitalistes

avançades i l'anomenat Tercer Món. Considerant que el primer terme és global (existeixen nivells i diferències a l'interior de cada estat) i fa referència a la seva centralitat dins la divisió internacional del treball, i en tant, emissors i acumuladors de capital. I assabentats que el segon, nascut enmig del ferest llenguatge de la guerra freda, com apel·latiu de reserva (el primer món era el capitalista i el segon el pretesament socialista), indica els àmbits geogràfics allunyats dels centres de producció més desenvolupats, normalment emissors purs de mà d'obra i matèries primeres i que no controlen directament ni la una ni les altres.

b) Dur a terme l'esmentada anàlisi articulada la relació en els eixos polític, econòmic i identitària considerats com a mecanismes centrals o derivats. És a dir: tots tres són, òbviament, indestruïbles, però en ocasions el tipus de procés s'articularà i apareixerà en primer lloc com a relació de poder; pel que fa a altres circumstàncies, es manifestarà primer en el terreny laboral, inversor o de control de mitjans de producció; o, finalment, es palesarà de manera més directa en l'àmbit cultural, de la percepció. I fer-ho alhora també en base al tipus de forma dels resultats considerant els dos grups fonamentals implicats: qui és trasllada (tot i que només sigui com a símbol) i qui roman. Així doncs, com a convivència separada o compartida, com a conflicte obert o larvat o, finalment, com a canvi generalitzat.

c) La tercera vessant que intervindrà serà, coherentment, la de la derivació històrica: els fenòmens que han precedit històricament aquesta relació i que n'han determinat les característiques, ens ajudaran a entendre-hi els mecanismes de funcionament.

COLONITZACIÓ

Per començar cal definir sempre, si més no com a protecció, els conceptes utilitzats: no és gens estrany veure com es canvien de camp semàntic a voluntat (he sentit dir que el masclisme és racisme envers les dones o que l'assetjament sexual és un component burgès inexistient entre el proletariat: val més no comentar-ho). La colonització, doncs, és l'efecte del control polític per part d'una metròpoli (país colonitzador) d'àrees, països preexistents o territoris ètnics. De fet, casos com el del Marroc impliquen que la presència de les potències francesa i espanyola s'estableixi sobre un territori prèviament articulats com a regne, mentre d'altres com ara el Congo Belga, les Guinees, l'Índia, l'actual Paquistà, es superposen a espais anteriorment existents com a dominis, però separats entre si; o moltíssims altres exemples on la idea de quelcom semblant a un estat no hi era, i els espais de pertinença ètnica són trencats i reordenats pels europeus posseïdors.

La intenció de l'ocupació, de vegades, és directament econòmica: espècies, terra, minerals, mà d'obra esclava. D'altres, no: interessos geopolítics, polítiques frontereres. En tenim exemples, com ara el d'Estats Units, potència important tot i que no hegemònica a finals del segle XIX, que no participa en l'aventura colonial, però sí en el control de línies comercials relacionades, en les aliances bèl·liques.

El resultat és necessàriament conflictiu perquè la presència de potències externes, portadores d'altres institucions, cultures, valors, idiomes i amb capacitat d'imposar-les a les preexistents, es tradueix en territoris xapats, en històries internes negades, en noves identitats d'assumpció obligatòria. Pobles sencers,

fonamentalment a Àfrica, que veuen com les terres dels avantpassats, les que en justifiquen l'existència com a col·lectiu, són reorganitzades i redibuixades amb un tiralínia des d'una desconeguda Europa, i ara resulten ser aliats dels antics enemics contra una part de la seva pròpia família. Els mites explicatius, fundacionals, o històries datades i certes (els imperis Nupe, Yoruba) s'esvaeixen i els africans són incorporats, com a nadons sense dret, als darrers moments d'una història aliena. No debades, un historiador i antropòleg de l'anomenada d'Eric Wolf els defineix com a "pobles sense història". Les tribus d'arrel *bantu* es veuen disgregades en infinitud de noves identitats com a súbdits de reis belgues, anglesos, o presidents francesos: els *ogoni*, els *hausa*, els *ibo*, són ara prenigerians; els *nuers*, súbdits de la reina Victòria, juntament amb els *sijis*, els *trobriandesos*, els *najar* o els pobles de Caixmir.

Els resultats no són sempre idèntics, amb independència de les característiques de l'ocupació i dels ocupats. El model britànic, per exemple, manté la separació constant entre colonitzadors i colonitzats. S'intenta establir una jerarquia de pertinença que mai no arriba a integrar els nadius. Encara avui en dia podem comprovar, per exemple, a Nigèria, com l'ús dels idiomes precoloniais, el *pitgin* (barreja sincrètica de llengües natives i anglès) o l'anglès normalitzat, marca les jerarquies socials. La Commonwealth i els peculiars tractaments rebuts pels seus membres a la "mare pàtria" n'és un índex claríssim. Els francesos, per contra, sempre han mantingut la idea de la *francofonie*, encara vigent avui en dia en espais tan distants com el Senegal, Burundi, Txad, Algèria, Líban, Vietnam, Laos, Tahití, Vanuatu... El republicanisme, l'estricta separació entre Estat i esglésies, l'educació pública i obligatòria, la col·laboració ineludible per a

mantenir la *grandeur de la France*, són trets prou coneguts d'aquest model. Portugal i Espanya i la seva empremta catòlica, reviscolen, amb diferències remarcables, a l'actual Filipines o a Timor Oriental; en qualsevol cas, l'impuls als moviments progressistes d'alliberament que l'exèrcit revolucionari portuguès dóna, afavorint la independència en les colònies i el darrer episodi del Sàhara o el suport al sanguinari Macias del cas espanyol, marquen les enormes distàncies d'una i l'altra descolonitzacions. Bé: els diversos models d'entrar i de sortir de terres alienes definiran també les distintes formes de construir les migracions. Òbviament el coneixement previ de l'idioma, el compartiment d'institucions, les xarxes ja elaborades, els vincles i legislacions més o menys afavoridores d'una certa discriminació positiva determinen una elecció prioritària de cada espai d'emigració.

Resumint i restant de moment, encara, ben enmig del procés colonial, ens trobam:

a) Una convivència separada, amb majors o menors nivells i intensitats, de les poblacions natives i dels representats de l'ocupació. Escoles, hospitals, barris per als europeus es mantenen anys i anys després de la independència; de vegades com a atractius renovats per als turistes: un exemple indubtable són Cancún, determinades platges de la República Dominicana o, amb més intensitat, els barris ladins residencials de les capitals llatinoamericanes (els guanyadors de la independència no foren aquí els fills dels ocupats, sinó els dels colonitzadors). Però també s'estableix la separació entre nadius: el cas claríssim de Guinea Equatorial, on la menor articulació i més alta dispersió dels pobles continentals *fang* (els territoris ètnics dels quals romangueren dividits pertot el golf del Gabon) així com

la seva enemistat –suposada o real; el cas és que va acabar essent-hi– contra els *illencs* i més cohesionats *bubi*, impulsa els colonitzadors a incorporar-los en l'administració i l'exèrcit. Musulmans i hinduistes als territoris britànics, actualment coneguts com Índia i Paquistà, també són immediatament situats en espais separats i jeràrquicament diferents. Ja hi és la base d'estratificació ulterior que, tot i que probablement s'establirà en l'ordre econòmic, s'articularà en les noves distàncies ètniques, tribals, induïdes des de l'exterior.

b) El conflicte es generalitza; primer, de forma latent, contra l'invasor, tot i que tenim moltíssims casos d'irreductibles lluitadors contra els nous senyors; sovint al mateix nivell de lluites anteriors: els *maasai* de Kenya i Tanganyica, els berbers del Riff, els tuaregs (altres berbers), els sahararians (un altre cop berbers), els zulus, xinesos, katxin... El final del colonialisme es caracteritza per les conegudes oposicions armades, de vegades; pacifistes (recordem el cas de Gandhi; però sense oblidar-nos del que va suposar el seu legat per als musulmans hindús) en altres casos. Negociades o resoltes en batalles dures i llargues. Sovint, les lluites per la independència es repeteixen, en espirals internes, i el conflicte s'estén de vegades als vells llenguatges ètnics i tribals, però amb nous continguts i interessos, quasi sempre, externs.

c) Desitjat o rebutjat, el canvi es generalitza: ja no serà possible un passat que, la majoria dels independitzats, mai no conegué. Per començar, la independència sol seguir els dissenys colonials, amb la qual cosa les realitats precoloniales ja han desaparegut per sempre més. Les formes polítiques i militars modernes articulen els mateixos moviments independentistes. El cas d'Abd-el-Krim és evi-

dentíssim: la seva proposta de les Repúbliques del Riff és una idea laica, antitribal, que busca la unitat del poble *tamazig* (berber) i nega la islamització arabitzant alhora que la pertinença colonial. El xoc contra els interessos de la dinastia alauita, els titelles dels beis i soldans imposats per francesos i espanyols, però fonamentalment els dels caps de les tribus i els morabits locals, acaben amb la seva il·lusió i amb la seva vida. El Marroc resultant serà nou i vell contemporàniament; amb codis francesos i islàmics convivint en funció dels nous interessos dels guanyadors del procés. Knomo Keniata, Leopold Sengor, seguiran els models polítics de les potències (encara protectores però vigilants contra una separació excessiva, contra una independència massa real). L'administració hindú continuarà amb la "modernització" seguint les pautes britàniques. Els idiomes de les metròpolis s'imposen com a *linguae francae* al si de territoris amb idiomes mútuament incomprendibles i articuladors d'identitats oposades; però també es convertiran en les llengües oficials. Només l'àrab, els dialectes bantus i la barreja d'ambdós, el swahili, podran mantenir una certa competència amb l'anglès i el francès. El cas de l'*afrikaner* i els *boers* és quelcom ben diferent que continua, fins i tot, després de l'arribada i la retirada de Mandela.

Les religions antigues s'expliquen amb els sants i les mares de Déu del catolicisme; els protestants intenten competir en el territori dels primers missioners per incrementar-hi la influència. Els mites que explicaven antigues realitats són substituïts per altres que en justifiquen i n'adapten les noves. Els valors també es substitueixen; sovint les bases materials, socials i ideològiques que sustentaven determinades cultures, en deixar d'e-

xistir, afavoreixen la recreació i l'aparició de nous sistemes d'organització social. El llenguatge tribal no desapareix, però parla d'altres coses...

El procés de descolonització confirma de vegades aquests canvis; en ocasions proposa impossibles tornades enrera, amb resultats igualment canviats. La identitat, aquella vella companya nostra, però, torna a negar la variació i la desaparició per reconstruir la història, el mite, els límits de cada *nosaltres* en funció de les conveniències.

IMPERIALISME

El domini és econòmic, no polític en el sentit restringit del mot. És a dir, que els títols de propietat, el control de mercats, la pressió internacional de defensa dels interessos de les multinacionals (amb l'amenaça primer de bloquejos comercials, però després, directament de cop d'estat, invasió, etc.) substitueixen la presència directa de l'administració colonial. Per regla general, constitueix, rera la independència formal, una continuació per altres mitjans de la colònia.

El control polític, com hem vist, no ha desaparegut, sinó que es mostra subordinat. De fet ha estat traslladat a l'àmbit intern, com a conflicte interior de l'espai imperialitzat. És força habitual que, abans de permetre la presència de formes democràtiques de control a un territori independitzat amb matèries primeres, terres, punts estratègics d'interès (bases aèries de grans potències, exèrcits dependents dels interessos externs), els països i les empreses imperialitzants imposin formes i personatges polítics afins; que reprimeixin, massacin i enfonsin les poblacions locals no

és un accident: forma part de la idea. Mobutu Sese Seko, el seu substitut Kabila (el primer, francòfon; el segon, amic d'EUA) Idi Amin, Bokassa, Sukarto, Sukarno, Norodom Sihanuk, Pinochet, Videla, Papà i Baby Doc, els incompatibles dictadors o semipresidents plebiscitaris de Centramèrica, la Guerra dels Grans Llacs, l'UNITA d'Angola, Corea del Sud, el cas de l'execució d'intel·lectuals *ogonis*, un poble nigerià que viu a la zona petrolífera on les gran petrolieres tenen interessos més que específics i contradictoris amb els dels pobladors... Malauradament, el cent per cent de la vida de les dues darreres generacions té qualque "taca" d'aquest tipus a la butxaca.

L'efecte identitari d'aquests mecanismes de control extern-intern són immediats: enfonsament de les economies internes; increment de la dependència, del deute extern. Però, sobretot, trencament dels intents d'autonomia. Ens estalviarem els casos més coneguts de la *contra* de Nicaragua, els cops d'estat contra Allende, la guerra del Vietnam, el suport a Saddam Hussein i la seva ulterior conversió en el Satan utilíssim com a substitut de l'enemic extern rus; o la presència tan criticada dels talibans a Afganistan i el paper d'EUA durant més de deu anys a la zona armant-los i donant-los tota mena de suports. Nasser, al final dels cinquanta, fins gairebé els setanta, proposa un Islam laic, autònom, capaç de construir una proposta pròpia social i econòmica: el partit Baas, que continua a Síria, al Líban, fins i tot a Irak i (clandestí) a l'Iran, n'és el resultat. La mort del *rais* egipci (i del seu successor) en atemptat més tard, l'atac al canal de Suez per part dels britànics, el bloqueig, n'eviten l'èxit. L'APRA peruà no rep millors respostes. Els intents democràtics de la República Dominicana s'ofeguen en sang i repressió conduïdes des de la sempiterna CIA. La United

Fruit s'encarrega de la doble feina a tot Amèrica Central: control comercial, domini econòmic i presència constant d'EUA en la direcció política. El Salvador és l'exemple més continuat. El resultat, pel que fa a la proposta moral, ètica, és inconfusible: només el model occidental del Nord és bo. Qualsevol intent de negar aquesta evidència té els segons comptats.

És indubtable que l'Ex Unió Soviètica o la Xina de la fórmula "un país, dos sistemes" no són alienes a aquest control extern; però, per la composició i organització de llurs economies, si bé els resultats de pèrdua d'autonomia són anàlegs, els mecanismes i les bases de la dominació són absolutament diferents. De fet, la traducció en la immigració no hi serà en aquests dos casos. Una altra qüestió, que no és pertinent en aquesta conferència, és la repressió i el control intern de minories, nacions, ètnies, ja derivades dels imperis manxú i mandarí, en un cas, i zarista en l'altre. I, tot i que no és el tema tractat, per molt mal que fessin directament la idea de la possible resposta des de l'altra part sembla, que, si més no, evitava alguns dels excessos oberts i creixents actuals. En la visió més optimista, no és bo tenir només un amo que, àdhuc, ho sigui dels noticiaris.

En conclusió, tenim que:

a) La convivència entre els dos elements implicats, el país o la zona que imperialitza i l'espai de control, és més clarament separada que en el cas colonial: com a màxim, els agents externs o interns que representen els interessos empresarials (o els coneguts assessors militars o comercials, que tan fa) actuen de metonímies (la part pel tot) dels països centrals. Fins i tot, les estratificacions socials

internes derivades d'aquelles formes de dependència es mostren en barris i zones residencials separats, protegits sovint per muralles i cossos policials (vegeu el cas de Mèxic DF, o Cartagena de Indias, o els barris de Casablanca, Rabat, les zones d'estiu d'Alhucemes, el barri anglès de Bombai, Delhi o Calicut...).

b) El conflicte és inherent: guerres, guerres de guerrilles, moviments internacionals, zonals, repressions, camps de refugiats, migracions internes i externes, destrucció de mecanismes de suport social previs...

c) El canvi, alhora, resulta encara més intens que el colonial; fonamentalment pel fet de la seva continuïtat, de la generalització, i que esdevé, perceptivament, des de l'interior dels propis universos i no pas com a imposició palesament externa. Dependències familiars en feines com ara les *maquiles* (muntatges de roba occidental a factories inhumanes del Sud i de l'Orient, venudes després amb marques com Loewe, Nike, etc.); les multinacionals aparentment "netes" o "ecologistes" com ara IKEA; la transformació d'horts de supervivència en grans camps de te o cafè (es pot menjar sempre arròs; però, es pot menjar cafè o te?), els mercats dels quals són a Londres o Nova York; l'OPEP, presentada com el dimoni responsable de les recensions occidentals, però tímida organització controlada per les "set germanes" petrolieres, que sempre hi guanyen més; la impossibilitat de l'accés als mercats per part de propostes de funcionament autònom. La idea abans esmentada que només és bo l'univers occidental, es veu així ampliada per la proposta que això és així perquè és l'únic món possible. El valor, el mercat, les necessitats, la societat, la cultura occidental (fre-

qüentment també imposades virtualment a Occident mateix) són el *deus ex machina* que tot mou i determina. Que sigui impossible accedir-hi o tocar-los, és sempre responsabilitat de qui ho intenta. Ara hi tornarem, amb això.

GLOBALITZACIÓ

Forma part del nostre llenguatge quotidià i, per consegüent, mai no ens qüestionam què vol dir; molt menys, si realment es tracta d'una realitat o només d'una proposta ideològica. La veritat, sens dubte, és que es tracta d'un fenomen complex. En part, és real i irrefutable: és innegable que avui les distàncies s'han reduït, els mitjans de comunicació ens acosten els uns als altres... o, tal vegada, només les imatges que convé acostar? No entrem més en matèria i reconeguem que l'escurçament de l'espai i l'increment dels contactes és quelcom obvi. Però, en part, la globalització també és virtual: quins són els espais que s'han acostat? són relacions o només idees de relacions allò que es transmet? quan viatjam, ho podem fer en el sentit clàssic del terme? aprenem i observam coses noves o ens ensenyen allò que suposen que volem veure? podem deixar de ser sempre turistes? viuen els altres de manera semblant a la nostra o és el que ens volen fer creure a nosaltres i els obliguen a creure a ells? ens mostren gent o hologrames somrients de gent?

Doncs, en certa mesura, la globalització és profundament ideològica en els dos sentits principals de l'adjectiu: és una falsa visió de la realitat, però és una percepció social de la realitat que acaba per construir-la. Fonamentalment resulta una imatge positivitzada de l'imperialisme, ara tots podem arribar a ser iguals

(iguals respecte a la propietat, cal remarcar). El debat, fals i groller, entre llibertat i igualtat, es decanta cap al primer terme, ja definitivament identificat com a llibertat de propietat individual i no pas social); les fronteres volen (quan cada cop són més fortes: mirem els sistemes de muralles, fossats, radars, focus de l'Estret de Gibraltar); gairebé tothom pot ser blanc i occidental i arribar al cim social: independència, riquesa, propietats. El consumidor substitueix el ciutadà; el contribuent tendeix a eliminar les diferències de classe... És evident que la realitat objectiva ens presenta un panorama invers, on els països en vies de desenvolupament ni tan sols no ho són (per créixer, cal fer minvar); les distàncies entre rics i pobres augmenten; els declarats drets humans universals al treball, la salut, la cultura, cada cop costen més, i menys els poden pagar (mirem, si no, l'exemple ferotge de la lluita de les farmacèutiques per evitar que els medicaments anti-SIDA siguin accessibles als més de 5 milions de malalts de Sud-Àfrica; o els experiments mortals a Àfrica, Índia, Vietnam, Golf Pèrsic, recentment a la guerra de Kosovo... per no aprofundir-hi més).

Però, això, no impedeix que la idea de globalització sigui pertot arreu. On és la seva força? Justament en el tercer nivell de prioritat que marcaven al principi. Si la colonització parteix del control polític directe i l'imperialisme s'articula entorn de l'economia, la globalització dóna prioritat a la vessant identitària: l'única identitat possible és la derivada de l'individualisme, de l'*homo oeconomicus* del capitalisme més descarnat, més real, més pur (el *capitalisme tardà* com l'anomenava Ernst Mandel). La resta és primitivisme, torpor, periclitatge, obsolescència. Altres li diuen pensament únic; però és molt més fort i més intens. Ja no és que negar la globalització sigui criti-

cat; no es tracta que, qui encara proposa que la superació de les desigualtats socials només té una via social, sigui considerat com a un orat o un trampós que amaga intencions obscenes. Senzillament, qui diu això o pensa en un altre sentit, és un ideòleg, un mecanicista que no entén, al capdavant, que la Història ha acabat, que les velles explicacions s'han esvaït, que cal anar per feina i deixar-se de rondalles. Guanyar, vèncer, triomfar, ser capaç de superar el veí, oblidar les arrels i les lleialtats: aquest és l'únic credo que en substitueix qualsevol altre.

Els resultats són solidíssims i segueixen la mateixa línia de prioritat cultural (deia Daniel Bell als seixanta: «dins les societats occidentals s'ha invertit la vella fórmula, la societat no dóna suport a la cultura –la imatge cultural, la idea– sinó que aquesta s'ha independitzat i dominen les formes socials»):

a) Hi ha una convivència; i forta, a més. Tothom viu en un univers global, on les diferències són matisos que poden ser compartits, revalorats. Però és una convivència en valors, no pas en realitats. Molts emigrants busquen la coincidència d'ambdues vessants i topen contra la insuperabilitat de la ruptura entre allò que es ven (literalment: la producció generalitzada de mercaderies ha capturat també la creació ideològica) i allò que hauran de conèixer personalment. Doncs la separació de la convivència, com es deriva de la centralitat perceptiva de la globalització, supera els grups humans concrets i s'insereix com a factor dicotòmic en la pròpia consciència: unes són les tendències, els valors, allò que es persegueix i una altra cosa és la vida quotidiana, el fracàs en les cadenes migratòries, la pèrdua de sistemes precedents i l'absència de substitució per altres de nous.

b) El conflicte, ja expressat en un primer nivell en el discurs precedent, s'escampa cada cop més, com a respostes igualment globals: moviments indigenistes, ATTAC, grans protestes ecologistes, conviuen amb grups de camperols que exigeixen el manteniment de subvencions, el proteccionisme dels mercats. Els interessos, més que coincidir (de fet són obertament contradictoris en molts casos), comparteixen enemic. I aquest no és pas un altre que les noves i cada cop més potents corporacions que defugen el control democràtic del vot o de les instàncies polítiques governamentals: tri-laterals, Banc Mundial, FMI, Banc d'Europa, Comissió Europea, OTAN... i clubs més o manco públics. Un conflicte, en conseqüència, que se superposa a altres: allò local, allò ènic juntament amb propostes universalistes; moviments juvenils urbans i europeus amb vells reivindicadors del passat perdut; ecologisme i generalització del control científic, ONG –no sempre tan no governamentals ni tan filantròpiques– i alguns moviments socials.

c) El canvi és absolut, intens, més fort que mai. Fins i tot, el discurs filosòfic i polític de la postmodernitat no és més que el llenguatge coherent de la immanència del referent únic. Molts que reivindiquen el dret a la diferència, que rebutgen les velles explicacions generalitzadores, no fan més que instaurar els valors centrals de l'occident central, l'individualisme metodològic, vital, econòmicista; el consumidor com a subjecte de drets per antonomàsia substitueix el clàssic individu modern que arriba a la consciència de sí i per a sí a través de la obvietat de les determinacions de classe. És cert que trobam respostes com ara la de la Reislamització, però, com diu Gellner, més que de la ideològica tornada a una impossible Edat Mitjana, es tracta de la semantització (la reinterpretació) amb

un vell llenguatge de valors moderns, nous, malgrat facin cara de ser antics. Els nous valors, les contradiccions, la paradoxa, són a l'ordre del dia: d'aquí la dificultat de claredat d'oposició ja que s'ignora l'estructura (paraula i concepte fortament negat) profunda dels problemes.

MIGRACIÓ

No cal insistir en el fet de la historicitat del fenomen de què parlem: és la immigració (des de la nostra perspectiva occidental) que neix dels dos primers mecanismes de relació desigual i que acompanya i alimenta el tercer. En realitat, veiem augmentat, multiplicat, el mateix que hem analitzat fins ara. Amb una important i essencial excepció: per primera vegada i a gran escala, els efectes són bilaterals.

És a dir, afecten tant els espais d'arribada com els de sortida. Si en els anys i processos anteriors l'altre s'anava a buscar –com diu un altre cop Geertz i també Llobera– ara ens el trobam, viu al nostre costat: nosaltres mateixos podem arribar a ser membres d'aquesta diferència paral·lela. L'altretot forma part de la nostra realitat diària, no només de la dels pobles ocupats i “civilitzats”.

Però anem a poc a poc, observant els processos i els resultats; als espais d'emissió i als d'arribada.

ESPAIS DE SORTIDA

Des de la Segona Guerra Mundial les independències colonials, la conformació dels nous estats-nació, el pas des de la reconstrucció

europea al creixement productiu dels setanta i els noranta, les polítiques migratòries, han tingut efectes molt peculiars per a les minories governants del Sud i l'Orient. Potser una mirada ràpida podria fer creure que determinats països emissors de migració són contraris a l'enduriment progressiu de les lleis encarregades de regular l'entrada, permanència i sortida dels estrangers. Ben al contrari, l'exportació d'atur, de descontent, de conflicte potencial i el seu repartiment mitjançant reglaments que impedeixen l'estada massa prolongada als espais d'acolliment, suposa una ajuda inestimable per als governs menys interessats en el desenvolupament igualitari dels seus súbdits. Declaracions de pròcers diversos durant els seixanta, els setanta i els vuitanta, més suavitzats en la dècada posterior (la gent comença a pensar-hi) ho avalen. La negativa a la pèrdua de nacionalitat dels fills europeus dels emigrants, ho remarca.

Els efectes econòmics no són menys clars: és veritat que la dependència de l'exterior s'incrementa: de fet, la pèrdua de mà d'obra interna i el fet que els salaris dels emigrants depenguin dels països d'acollida, ja n'és una manifestació. Però és que, a més, hi ha casos on les remeses migratòries (els diners que envien els emigrants) suposen més del 60% del PIB (cas del Marroc). La situació no millora amb aquestes entrades: la inversió no sol ser productiva (no ho pot ser tal i com estan distribuïdes les tecnologies més minses), sinó demostrativa: cases, recompra de terres, cotxes enormes luxosos i inútils, demostració de millora d'estatus. Fins i tot arriba a produir-se l'efecte "d'espera", com el denomina Amina Bergache: cal esperar el retorn del familiar per arreglar el més mínim detall; ningú no es mou fins que arribi el *mahdi* (joc de paraules personal sobre l'esperat escatològic de determinades escoles

magribines de l'Islam). L'acció en l'espai d'origen es veu així encara més reduïda; les poques possibilitats de minvar l'impuls migratori, s'anul·len

La base identitària és evident: la imatge d'Europa o d'EUA, Canadà, etc., es mitifica; si no es pot aconseguir la seva implantació, cal sortir. El fet mateix del viatge, sovint irregular, perillós, és positivitzat. La idea del fracàs s'esvaeix i, qui més qui manco, mostra per presència o per absència el triomf migratori. Objectes i relacions propis són menyspreats davant els objectes i les relacions del paradís imaginat.

Els efectes respecte a la tríada que utilitzam es fan evidents tot d'una:

a) Convivència separada entre els emigrants i els que queden. Sovint parlem de societats de partida on els vincles familiars, ètnics, tribals, són molt més forts que als països centrals i, a més a més, impliquen molta més gent; més que mai l'inici del procés migratori té un component grupal i no pas individual. Però també, convivència separada entre els grups que han pogut "enviar" qualche emigrant i els que no ho han fet: les noves jerarquies ho tindran present. Ara bé, si el procés s'inicia grupalment, la tendència de la lògica migratòria és a la ruptura: ni els salaris a l'emigració són els esperats, ni els costos de manteniment de l'emigrant es poden reduir tan com es pensava. Els costums varien, i qui ha sortit comença a plantejar-se per què ha de mantenir tanta gent. Els reagrupaments familiars, quan es produeixen, acaben definitivament amb la grupalitat originària.

b) El conflicte és obert; en el sentit de la ruptura social i cultural ja indicat, però també en dos altres. El país emissor d'emigració és,

quasi sempre, receptor a la vegada. No debades solen ser els que tenen legislacions d'estrangeria més dures i discriminatòries. La presència de grups més o manco mafiosos encarregats de dirigir la migració hi és pertot arreu.

c) El canvi es generalitza: ruptura de xarxes socials de control, però també d'ajuda mútua; el problema és que són substituïdes per somnis europeïtzant, però no pas per noves realitats. Els grups d'edat inverteixen els papers i el protagonisme: joves que treballen per als pares i els mantenen; molts nins, molts vells i pocs joves. El respecte, la reproducció cultural, no troba camins per mantenir-se. Als països com ara aquells on la presència de l'Islam és forta, el paper de la dona varia radicalment: són elles que han de substituir els homes emigrats; han de sortir dels dominis estrictament familiars, treballen a les petites manufactures possiblement instal·lades per les mateixes firmes que malcontracten els germans, marits o fills als espais de migració. Paradoxalment, de vegades els aires d'alliberament es barregen amb tempestes d'increment de l'explotació i el control.

ESP AIS D'ARRIBADA

Des de la vessant política més institucional, les legislacions d'estrangeria són cada cop més policials i menys socials; es restringeixen els drets, fonamentalment els dels immigrants sense papers, condemnats a la inexistència social. Una gran contradicció s'estableix a Occident: el subjecte de dret, el ciutadà que predica pertot arreu, que es vol instal·lar a qualsevol punt del món (i els diversos autoproclamats "paladins de la llibertat" no dubten en bombardejar amb tal finalitat) conviu al propi país amb súbdits

amb drets polítics fonamentals minvats, o amb irregulars reduïts a la condició de "problema social".

Però l'economia ve a resoldre l'aparent aporia: les lleis es fan, fonamentalment, en base a les necessitats empresarials. La reproducció ampliada del capital, el manteniment de la productivitat i de la taxa mitjana de beneficis exigeix mà d'obra barata, submisa, substituïble; si és possible, sense suport sindical ni defensors individuals. Els *sense papers* també tenen el seu espai en aquest univers: el pes cada cop més fort de la economia submergida en els PIB nacionals, els sectors semimarginals o obertament delinqüents, se n'alimenten.

Les identitats prèvies i diferencials dels emigrats són unificades per la macroidentitat de la llei que els enquadra en un mateix nínxol social. Però allà on el conflicte identitari s'endureix (i, possiblement, amb interessos darrera) és entre els nadius i els immigrants: per a l'altre, reviscolaments nacionalistes, negativització dels aliens, i el fet que l'immigrant ocupi espais físics, socials i culturals inferiors, facilita la seva conversió en perfectes bocs emissaris.

El mapa resultant és, com comentàvem abans, fortament binari:

a) La convivència, semblantment al que succeïa en el cas de la colònia, esdevé difícil quan no impossible: ara són els nouvinguts qui ocupen àmbits, espais i habitatges separats i específicament pensats o recreats per a ells. Nins nadius que deixen escoles amb immigrants, barris sencers que es "desvaloritzen" per la presència de persones de colors, vestits, costums aparentment diferents.

Infravivendes, amuntegaments fan que la idea preconcebuda de la separació es retroalimenta. El *melting pot*, el gresol de cultures que proclamaren els primers politòlegs i sociòlegs nord-americans, no es produeix ni tan sols a la França aparentment més integradora. Els immigrants, finalment, són separats també moralment: els seus costums, immorals, els redueixen a la seva condició.

b) La generalització del conflicte es dedueix de l'anterior: es veuen com a competidors deslleials, s'escampa la idea que lleven una feina, impossible i demarcada exclusivament per a ells. La resposta a la agressió moral i cultural (sovint obertament física) sol tenir moltes vessants diferents, sia per part d'uns o dels altres. Però la idea que no poden traspasar determinats límits (matrimonis, festejos "mixts"; convivència) s'escampa i és comunament acceptada. Tot i alguns moviments socials, intents més o manco sincers de les institucions per reduir el rebuig, la veritat és que la criminalització, el racisme i la xenofòbia troben nous i més intensos camps d'expressió. L'estatut diferencial i la manca de drets defensius afavoreix la impressió d'impunitat, gairebé de l'oportunitat aplaudida del refús i l'agressió.

c) Però, un altre cop, la història es tosuda i mostra canvis, sovint radicals, que afecten tothom. Els que s'han produït per als immigrants, que, vulguin o no, ja han variat els seus costums, són irreversibles: al capdavant les cultures es desenvolupen en bases materials i socials que ja no reproduïxen les de partida. I els, menys desitjats tal vegada, que es manifesten entre els nadius, no són manco evidents. Neixen nous espais i nous àmbits d'existència comuns, deutors de l'aportació, igualment canviant, d'ambdós grups.

CONCLUSIÓ

Encara no s'ha parlat de *compatibilitat*. I no s'ha fet perquè, amb independència de les voluntats, estam parlant sempre de situacions de desigualtat de partida, no pas d'equivalència.

I aquests desequilibris ni són naturals ni culturals: són socials i legislatius, nascuts com una més de les contradiccions pròpies d'un univers centrat en la producció i el creixement, que pot proclamar un millor repartiment de la riquesa però que se centra, precisament, en la seva acumulació i concentració cada cop en menys mans i països.

On sí que existeix la compatibilitat, sens dubte, és amb les lleis internes de funcionament d'aquest sistema, d'aquest estat de coses, d'aquesta proposta i realitat de relacions socials:

a) A l'àmbit econòmic, per tal com la reducció de drets afavoreix –tot i que només momentàniament– l'increment de la productivitat: es poden abaixar els salaris, incrementar el temps de treball i la intensitat de la producció; reduir els costos i augmentar els beneficis. També als països emissors, com hem vist, això permet el manteniment de les minories governants que, àdhuc, poden culpar els estrangers dels problemes generats per ells mateixos al propi paísos.

b) El manteniment polític de governs "amics" en els espais emissors, també és una conseqüència derivada que vam veure en el seu moment. Però la idea del boc emissari tampoc no és aliena al manteniment de determinades situacions en els espais d'acolliment: les injustícies es duen a terme amb una altra casta de perso-

nes, que no som nosaltres. La responsabilització als irregulars o als regularitzats que han d'acceptar qualsevol treball, de les situacions de reducció de demanda del mercat de treball o de pitjors condicions generals de feina, sol ser extremadament útil i eficaç. L'exemple de El Egido, a Almeria, és de llibre: el paper de revifador de la flama racista per part del batle i la seva reelecció, poques setmanes després, per majoria absoluta, no és una concatenació casual de fets.

c) Finalment, aquesta forma cada cop més normalitzada i estandarditzada és, juntament amb el control semblant de la ma d'obra en els propis països emissors, la base de la globalització. Sovint qui ni tan sols ha pogut sortir a l'aventura migratòria, treballa per la mateixa empresa on, els que sí ho han aconseguit, treballen a l'espai migratori.

El canvi, però, és inevitable. Les noves identitats, tot i que les velles vulguin negar-les, segueixen l'antiga lògica explicada al principi d'aquest text. Un cop establertes, es presentaran com "de tota la vida", reconstruint la història i esborrant les precedents. Podem acceptar-ho o no; tanmateix esdevindrà així.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Ajuntament de Barcelona. *Actituds dels barcelonins envers els immigrants provinents d'altres cultures*. Ed. Ajuntament de Barcelona, 1992.

Amin, Samir. *El fracaso del desarrollo en Africa y en el Tercer Mundo*. Ed. Iepala.

Balbo, L. i Manzoni, L. *I Razzismi Reali*. Milano: Feltrinelli Editori 1992.

Balta, Paul. *El Gran Magreb. Desde la independencia hasta el año 2000*. Madrid: Ed. Siglo XXI 1994.

Barth, F. *Los grupos étnicos y sus fronteras*. México DF: Ed. F.C.E. 1976.

Bernardi, Ulderico. *La insalatiera etnica*. Padova: Neri Pozzi Editori 1992.

Castles, S. i Kosack, C. *Los trabajadores emigrantes y la estructura de clases en la sociedad occidental*. México DF: Ed. Fondo de Cultura Económica 1984.

Chesnais, J.C. *Europa escenario de la inmigración del Este*. Barcelona: Ed. Fundación Paulino Torres Domènech 1991.

De Prada, M.A. *España de país de emigración a país de inmigración, en movimientos humanos en el Mediterráneo Occidental*. Barcelona: Ed. Institut Català d'Estudis Mediterranis 1989.

Dubon, M. Llüisa. "La inmigración de extranjeros en las Islas Baleares". III Jornadas sobre población española. Universidad de Málaga. Torremolinos/Málaga.

Enzensberger, H. M. *La gran migración*. Barcelona: Ed. Anagrama 1992.

Enzensberger, H. M. *Perspectivas de la guerra civil*. Barcelona: Ed. Anagrama 1994.

Esteva Fabregat, C. *Estado, etnicidad y biculturalismo*. Barcelona: Ed. Península 1982.

Fernández, J.C. i Álvarez, A. *Legislación básica sobre extranjeros*. Madrid: Ed. Tecnos 1992.

Gabinet Tècnic de CC 00-Illes Balears. CITE. *Memòria de CITE-Balears de 1994*. Palma: Ed. Gabinet Tècnic de CC 00-Illes Balears 1995.

Gabinet Tècnic de CC 00-Illes Balears. CITE. *Memòria del Programa d'Integració dels Immigrants de Sa Pobla*. Palma de Mallorca: Ed. Gabinet Tècnic de CC 00, maig 1996.

Gabinet Tècnic de CC 00-Illes Balears. CITE. *Oficinas de informació socio-laboral Mahón/Sa Pobla 1995*. Palma de Mallorca: Ed. CCOO-Illes Balears 1996.

Gallardo Rivas, G. *Buscando la vida. Dominicanas en el servicio doméstico en Madrid*. Madrid: Ed. Iepala 1995.

Gottfried, Distl. *Europa para los africanos*. Madrid: Ed. Juventud 1991.

Inongo vi Makome. *España y los negros africanos*. Barcelona: Ed. Hogar del Libro 1990.

Izquierdo, A. *La inmigración inesperada*. Madrid: Ed. Trotta 1996.

Izquierdo, A. "La inmigración en España, 1980-1990". Ed. Centro de publicaciones del Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Colección Informes. Serie General nº 17, 1992.

Khader, Bichara. *El mundo árabe ante el año 2.000*. Madrid: Ed. Cantabria 1988.

Kristeva, J. *Extranjeros para nosotros mismos*. Barcelona: Ed. Plaza & Janés 1991.

Losada Campo, T. "La inmigración arabo-musulmana en Cataluña en los últimos veinte años". Madrid: Boletín informativo del

Secretariado de la C.E. de Relaciones Interconfesionales, nº 27. 1988.

Mernissi, F. *El miedo a la modernidad. Islam y democracia*. Guadarrama: Ed. de Oriente 1992.

Ministerio del Interior. Dirección General de Policía. *Análisis policial del racismo y xenofobia*. Madrid: Ministerio del Interior 1993.

Miquel Novajra, A. *Un soc al pla. Una aproximació antropològica als magribins de Sa Pobla*. Mallorca: Gabinet Tècnic de CCOO-Govern Balear 1996.

Miquel Novajra, A. *Situació sanitària dels immigrants extracomunitaris a Mallorca*. Palma de Mallorca: Gabinet Tècnic de CC 00 de les Illes Balears 1997.

Montabes, López; i Del Pino (eds.). *Explosión demográfica, empleo y trabajadores emigrantes en el Mediterráneo occidental*. Ed. Universidad de Granada 1993.

Moreno Navarro, Isidoro. *Cultura y modos de producción*. Madrid: Ed. Nuestra Cultura 1978.

Narbona Reina, L.M. *Marroquíes en Viladecans*. Ed. Ayuntamiento de Viladecans 1993.

Olano, A. "Movimientos de población intrarregionales". Jornadas internacionales sobre Demografía Urbana Regional. CSIC (MIMEO). Enero 1990.

Prieto, C. *Trabajadores y condiciones de trabajo*. Madrid: Ed. HOAC 1994.

Roque, M.A. (ed.). *Les cultures del Magreb*. Barcelona: Ed. Institut Català d'Estudis Mediterranis. Col·lecció Mare Nostrum, nº3. 1994.

Samir, Amin. *El fracaso del desarrollo en Africa y en el Tercer Mundo*. México DF: Ed. Iepala 1987.

Solé, C. *La mujer inmigrante*. Madrid: Ed. Instituto de la Mujer. Serie Estudios 1994.

Stark, O. *La migración del trabajo*. Ed. Centro de Publicaciones del Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Madrid, 1992.

Tayyeb Saleh. *Época de migración al norte*. Barcelona: Ed. Alcor 1990.

VV AA. *Els treballadors africans a Catalunya, aspectes socials i culturals*. Barcelona: Debats de l'Aula de Provença 1990.

VV AA. *Estudi sobre la població d'origen magribí a Mallorca*. Palma de Mallorca: Ed. Consell Insular de Mallorca 1993.

VV AA. "Europa y el mundo árabe en la política mediterránea". Número monogràfic de la revista *Awraq*. Vol. x (1989). Agencia Española de Cooperación Internacional. Madrid, 1989.

VV AA. *Explosión demográfica y trabajadores emigrantes en el Mediterráneo*. Occidental Universidad de Granada. Biblioteca de Ciencias Políticas y Sociología. Granada 1993.

VV AA. *Extranjeros en el paraíso*. Barcelona: Ed. Virus 1994.

VV AA. *Inmigración e integración en Europa*. Barcelona: Ed. Fundación Paulino Torres Domènech 1993.

VV AA. *Inmigrantes extranjeros en Madrid* (2 tomos). Ed. Consejería de Integración Social de la C.A.M. Universidad Autónoma de Madrid, 1993.

VV AA. *La nueva Europa y la cuenca sur del Mediterráneo*. Madrid: Ed. Fund. Humanismo y Sociedad 1992.

VV AA. *Marroquins a Barcelona. Vint-i-dos relats*. Barcelona: Ed. 7-Laertes 1983.

VV AA. *Mujeres del Tercer Mundo en España. Modelo migratorio y caracterización socio-demográfica*. Madrid: Ed. Fundación CIPIE 1991.

VV AA. *Mujeres inmigrantes. Entre el racismo y la marginación*. Madrid: Ed. Asociación mujeres por la Paz, Dirección General de la Mujer de la Comunidad de Madrid, 1993.

Weeks, John. *Movimientos migratorios*. Madrid: Ed. Alianza Universidad 1994.